

KS. STANISŁAW TYMOSZ

ZBIÓR BISKUPA STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO Z 1579 ROKU

Obrady Soboru Trydenckiego (1545-1563) zaowocowały żywą działalnością reformistyczną Kościoła katolickiego. Na synodach prowincjalnych w Polsce domagano się opracowania nowej kodyfikacji kościelnego prawa polskiego opartego na uchwałach soborowych, gdyż kompilacja abpa Jana Łaskiego nie uwzględniała *Tridentinum*. Przedkładając owe postulaty na synodach prymacjalnych, zwrócono się do prymasa Mikołaja Dzierzgowskiego na synodzie piotrkowskim w 1551 r. z prośbą o opracowanie nowej kodyfikacji. Na synodzie prowincjalnym w Piotrkowie w 1557 r. powołano komisję kodyfikacyjną złożoną z kanoników, Stanisława Dąbrowskiego i Franciszka Krasińskiego, która zebrała tylko materiały do nowej kolekcji prawnej¹. Następnie ponowiono zapotrzebowanie na nowy zbiór na synodzie warszawskim w 1561 r., lecz nie zdołano go opracować według norm trydenckich.

Sprawa zapotrzebowania na nowoczesną kompilację stała się pilniejsza po zakończeniu Soboru Trydenckiego i oficjalnym przyjęciu uchwał na synodzie piotrkowskim w 1577 r. Wymagano więc dostosowania prawa partykularnego do postanowień soborowych. Stąd też synod prowincjalny polecił nowej ko-

Ks. dr STANISŁAW TYMOSZ – adiunkt Katedry Historii Źródeł Kościelnego Prawa Polskiego KUL; adres do korespondencji: e-mail: jertzyst@poczta.wp.pl

¹ W. G ó r a l s k i, *Wprowadzenie do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Lublin 1991, s. 154; I. S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981, s. 109; t e n ż e, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Warszawa 1977, s. 138; P. K a ł w a, *Rys historyczny prowincjonalnego ustawodawstwa synodalnego w Polsce przedrozbiorowej*, w: *Pierwszy Polski Synod Plenarny wraz z orędziem Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych w sprawie uchwał tegoż Synodu*, Lublin 1939, s. 26; R. K a r w a c k i, *Zbiór biskupa Stanisława Karnkowskiego z roku 1579*, „Wiadomości Diecezjalne Siedleckie” 8(1994), s. 289.

misji, w skład której weszli Stanisław Krasiński i Marcin Izdbieński, przejrzeć materiał zbioru Dąbrowskiego i Krasińskiego, a następnie przedstawić go do zatwierdzenia następnemu synodowi prowincjalnemu². Powzięte plany realizowano bardzo wolno, napotykając na różne przeszkody³. Stąd więc dzieła nowej kodyfikacji nie dokonała wyznaczona komisja, lecz ówczesny biskup włocławski Stanisław Karnkowski⁴, który wykorzystał zgromadzony materiał prawny, dostosowując go do uchwał Soboru Trydenckiego⁵. Bez zatwierdzenia synodu prowincjalnego biskup ogłosił go drukiem w Krakowie w 1579 r.⁶

² S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, s. 109; t e n ż e, *Historia źródeł i nauki*, s. 138.

³ W skład komisji wchodziły osoby starsze i często umierały, nie dokończywszy wyznaczonych zadań kodyfikacyjnych. Do nich zaliczał się kanonik Krasiński.

⁴ Szerzej na temat abpa Karnkowskiego można znaleźć informacje w następujących publikacjach: A. B r u d z i ń s k i, *Działalność duszpasterska prymasa Stanisława Karnkowskiego*, „Folia Historica Cracoviensia” 3(1996), s. 91-111; t e n ż e, *Działalność prymasa Stanisława Karnkowskiego w zakresie wprowadzania uchwał Soboru Trydenckiego w Polsce, 1581-1603*, Kraków 1996; K. Ś m i g i e l, *Karnkowski*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. VIII, red. A. Szostek [i in.], Lublin 2000, kol. 855-857; A. K a k o w s k i, *Biskupa Stanisława Karnkowskiego Zbiór Konstytucji Synodalnych. Przyczynek do Historii ustawodawstwa kościelnego w Polsce*, Włocławek 1912; J. K o r y t k o w s k i, *Arcybiskupi gnieźnieńscy prymasowie i metropolici Polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim według źródeł archiwalnych*, t. III, Poznań 1888, s. 419-540; Z. S z o s t k i e w i c z, *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, w: *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy, szkice, materiały historyczne*, t. I, Rzym 1954, s. 483; H. K o w a l s k a, *Karnkowski Jan Stanisław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XII, Kraków 1966-1967, s. 77-82; E. O z o r o w s k i, *Karnkowski*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. II, Warszawa 1982, s. 262-266; J. P a s z e n d a, *Fundacja prymasa Karnkowskiego dla jezuitów w Kaliszu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 29(1984), s. 297-316.

⁵ *Constitutiones Synodorum Metropolitanæ Ecclesiae Gnesnensis Provincialium Tam vetustarum quam recentiorum usque ad Annum Domini MDLXXVIII (1578). Studio et opera Reverendissimi in Christo Patris Domini Stanislai Karnkowski Dei gratia Episcopi Vladislaviensis et Pomeraniae collectae et ad praescriptum sacrosanctii Concilii Tridentini et S. Sedis Apostolicae Correctae et in unum volumen reductae*, Cracoviae Andreas Petricovius impressit. A. D. 1579, p. 1-192.

⁶ *Constitutiones Synodorum Matropolitanæ Ecclesiae Gnasnensis provincialium tam vetustorum quam recentiorum usque ad annum Domini 1578; Studio et opera Reverendissimi in Christo Patris Domini Stanislai Karnkowski, Dei gratia Episcopi Vladislaviensis et Pomeranae collectae et ad praescriptum sacrosanctii Concilii Tridentini et S. Sedis Apostolicae correctae et in unum volumen redactae*, Cracoviae Andreas Petricovius impressit a. D. 1579; S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, s. 110.

W niniejszej pracy przedstawimy problem zbioru z 1579 r., uwzględniając jego autorstwo, przyczynę powstania, źródła, zatwierdzenie Stolicy Apostolskiej, metodę opracowania dzieła oraz wartość kodyfikacji biskupa wrocławskiego Stanisława Karnkowskiego, późniejszego prymasa Polski.

I. AUTORSTWO ZBIORU

W sprawie autorstwa bpa Karnkowskiego pojawiały się wątpliwości, chociaż literatura historycznoprawna jemu przypisała redakcję. W. Fabisz w badaniach napisał, że „z polecenia synodu piotrkowskiego, odprawionego w 1557 r. zajęli się deputaci XX. Dr. Stanisław Dąbrowski i Dr. Franciszek Krasieński przejrzeniem statutów, a z rozkazu biskupa Stan. Karnkowskiego delegowani X. Dr. S. Krasieński i X. Marcin Izdbieński – super rewizją pracy, wykonanej przez wspomnianych deputatów”⁷.

Z cytowanych wiadomości wynika, iż autorem kodyfikacji nie był bp Karnkowski, ale wymienieni kanonicy, mimo iż nosi on nazwę zbioru bpa Karnkowskiego. Natomiast w świetle źródeł historycznoprawnych sprawa kodyfikacji przedstawia się inaczej. Synod prowincjalny piotrkowski odprawiony w 1557 r. postanowił, aby abp M. Dzierzgowski zebrał wszystkie ówczesne statuty w jedną księgę i w ciągu roku wydrukował je przy współudziale dwóch doktorów prawa – kanclerza Stanisława Dąbrowskiego archidiakona kuzelowskiego i Franciszka Krasieńskiego archidiakona kaliskiego. Ponadto dekretem synodalnym upoważnił ich do zredagowania zbioru kościelnego prawa polskiego⁸. Wspomniani deputaci wypełnili zalecenie synodu dotyczące ułożenia nowego zbioru statutów synodalnych. Dowodem jego istnienia jest dokument synodu prowincjalnego pochodzący z 1577 r. Poleciał on także Stanisławowi Krasieńskiemu i Marcinowi Izdbieńskiemu przejrzeć go, poprawić i dostosować do postanowień Soboru Trydenckiego, z zastrzeżeniem, aby po poprawieniu przedstawili go do zatwierdzenia na synodzie prowincjalnym. Brak jest jednak dowodów, iż wykonali oni powierzoną im pracę, natomiast istnieją źródła potwierdzające autorstwo biskupa wrocławskiego Stanisława Karnkowskiego. Należy do nich karta tytułowa kodyfikacji: „Konstytucje synodów prowincjonalnych [...] staraniem i pracą Stanisława Karnkowskiego

⁷ Por. *Wiadomość o synodach prowincjonalnych i diecezjalnych*, Kępno 1861, s. 182; K a k o w s k i, dz. cyt., s. 6.

⁸ Por. K a k o w s k i, dz. cyt., s. 7.

biskupa włocławskiego zebrane i stosownie do przepisów Soboru Trydenckiego i św. Stolicy Apostolskiej poprawione i w jedną księgę ułożone”⁹. Trudno podejrzewać, aby bp Karnkowski, który ogłosił liczne dzieła naukowe, przypisywał sobie cudzą pracę. Hipoteza sugerująca autorstwo zbioru dwom deputatom wydaje się nieprawdopodobna. Z pewnością odpowiedzialność nałożona przez synod była dla nich obligatoryjna i na jej mocy upominaliby się słusznie o przypisanie autorstwa powstałej kodyfikacji. Istotnym dowodem potwierdzającym autorstwo kompilacji biskupa włocławskiego jest także list bpa Karnkowskiego do króla Stefana Batorego, zamieszczony na początku zbioru (z dedykacją dla króla). W liście bp Karnkowski stwierdził: „Przyjąłem na siebie z zamiłowaniem tę pracę, że [statuty] ważniejsze, a także i starodawne, zewsząd wyszukiwałem i starałem się wydać je razem z nowszymi”¹⁰.

Ponadto za autorstwem Karnkowskiego przemawia synod prowincjalny w Piotrkowie z 1578 r., który po uzyskaniu zatwierdzenia w Stolicy Apostolskiej polecił wręczyć sporządzony zbiór prawa nie arcybiskupowi J. Uchańskiemu, do którego należała promulgacja uchwał prowincjonalnych z urzędu, lecz bpowi Karnkowskiemu, który musiał być w pierwszej kolejności zainteresowany prawem prowincjalnym¹¹.

Według opinii Kakowskiego sprawa pominięcia udziału Stanisława Kraśńskiego i Marcina Izdbieńskiego w opracowaniu zbioru prawa partykularnego wyklucza argument przejęcia materiałów zebranych przez kanoników. W liście Karnkowskiego do króla wyraźnie zaznaczono, iż Karnkowski podjął się opracowania kompilacji prawnej „z zamiłowaniem”, potwierdzając, iż wyznaczone osoby nie wykonały obowiązku nałożonego na nich przez synod. Kakowski suponuje w badaniach nad zbiorem, iż Karnkowski był autorem

⁹ *Studio et opera Rverendissimi in Christo Patris Domini Stanislai Karnkowski Dei gratia Episcopi Vladislaviensis et Pomeraniae collectae et ad praescriptum sacrosanctii Concilii Tridentini et S. Sedis Apostolicae Correctae et in unum volumen reductae, [...] A. D. 1579, p. 1.*

¹⁰ „Desumpsi mihi pietatis ergo eum laborem, ut priores quoque et vetustas undique conquererem, simulque cum recentioribus edi curarum”; por. *Studio et opera Rverendissimi in Christo Patris Domini Stanislai Karnkowski Dei gratia Episcopi Vladislaviensis et Pomeraniae collectae et ad praescriptum sacrosanctii Concilii Tridentini et S. Sedis Apostolicae Correctae et in unum volumen reductae, [...] A. D. 1579, p. 5.*

¹¹ Por. *Acta in congregatione provinciae gnesnensis indicta per Rmum in Christo Patrem D. J. Uchański Dei gratia Archiepiscopum Gnesnen. Legatum Natum et Regni Poloniae Primatem Petricoviae pro die prima octobris XDLXXVIII A. D; K a k o w s k i, dz. cyt., s. 8.*

kodyfikacji, która w historii źródeł kościelnego prawa polskiego nazywa się *Zbiorem konstytucji synodalnych Karnkowskiego*¹².

2. PRZYCZYNY POWSTANIA KOLEKCJI

W okresie reformistycznych osiągnięć trydenckich biskup wrocławski Stanisław Karnkowski należał do najwybitniejszych biskupów polskich. Zasłynął jako oddany reformator Kościoła katolickiego, obrońca wiary, krzewiciel oświaty, reformator obyczajów duchowieństwa i świeckich. Odczuwał potrzebę sporządzenia nowej kodyfikacji kościelnego prawa polskiego po Soborze Trydenckim¹³.

Zbiór prawa dla duchowieństwa niższego był jedynym i pierwszorzędym źródłem, dostarczającym aktualnych informacji prawnych, zgodnych z wymogami prawa kościelnego, a dotyczących relacji władz kościelnych i państwowych oraz życia prywatnego. W owym czasie tylko duchowieństwo wyższe (biskupi i kanonicy) miało dostęp do prawa powszechnego i mogło analizować ewolucję norm prawnych¹⁴.

W Polsce od czasu wydania zbioru arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Łaskiego z 1527 r.¹⁵ do synodu prowincjalnego w 1577 r. w Piotrkowie upłynęło 50 lat i zaszło wiele zmian społeczno-politycznych. Osłabła m.in powaga władzy królewskiej, a szlachta zdobyła pozycję dominującą nad stanem mieszczańskim i włościańskim. W całym kraju rozszerzało się nowinkarstwo religijne, napływające z Zachodu. Ponadto reformacja zagrażała religii katolickiej, szlachta i możnowładcy znieważali duchowieństwo, sejmy ograniczyły jurysdykcję Kościoła, podupadła także formacja duchowa kleru, a niektórzy

¹² Dz. cyt., s. 8.

¹³ Wśród zasług biskupa należy wymienić wrocławski synod diecezjalny z 1567 r.: 4 synody archidiecezjalne z lat 1583, 1589, 1591, 1602 oraz wydanie *Katechizmu rzymskiego z nauką trydencką*, założenie seminariów duchownych w Kaliszu i Gnieźnie według zaleceń trydenckich, wspieranie tłumaczenia Biblii przez J. Wujka, a także wywieranie wpływu na politykę państwową przez liczne przemówienia i listy na temat rządzenia państwem. Por. E. O z o r o w s k i, *Karnkowski*, SPTK, t. II, s. 263-265; K a r w a c k i, dz. cyt., s. 290.

¹⁴ K a k o w s k i, dz. cyt., s. 9.

¹⁵ Zwód abpa Jana Łaskiego czerpał materiał prawny ze zbioru abpa Mikołaja Trąby, włączając całość tego zbioru do części pierwszej i aktualizując kościelne prawo polskie w drugiej części, por. *Statuta nova inclite provincie [...] Gnesnensis*, Cracoviae 1527; S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, s. 83.

planowali nawet reformę wzorem protestanckim. Wobec zaistniałej sytuacji domagano się natychmiastowych reform i umocnienia Kościoła przez publikację nowego zbioru prawa kanonicznego¹⁶.

Obronę Kościoła przed nasilającą się falą protestantyzmu zapoczątkowano na synodach diecezjalnych i prowincjalnych, apelując o czystość wiary katolickiej. Poczynając od 1527 r., odprawiono wiele synodów reformistycznych¹⁷. Na podniesienie rangi zgromadzeń synodalnych miało wpływ przewodniczenie niektórym z nich nuncjuszy apostolskich, m.in. Alojzego Lipomano, Bernarda Bonjoanniego. Arcybiskup Jakub Uchański odprawił synod prowincjalny w Piotrkowie pod przewodnictwem nuncjusza Wincentego Laureo w 1577 r.¹⁸, przyjmując uchwały Soboru Trydenckiego. Ponadto na tym synodzie zaplanowano opracowanie nowej kodyfikacji prawa kościelnego, opierając się na ustawodawstwie soborowym.

3. ŹRÓDŁA KODYFIKACJI BISKUPA STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO

Biskup Stanisław Karnkowski jako wybitny i doświadczony prawnik ustawodawstwa synodalnego w Polsce czerpał materiał prawny do kodyfikacji z dostępnych ówczesnie źródeł. Według T. Wierzbowskiego zredagował także ustawy synodu prowincjalnego z 1577 r., odprawionego przez prymasa Uchańskiego¹⁹.

Zbiór konstytucji synodalnych bpa Karnkowskiego uwzględniał następujące źródła:

1. Kodyfikację abpa Mikołaja Trąby z 1420 r. Autor zamieścił wskazówkę, iż czerpie ze zbioru prymasa M. Trąby: *Ex antiquis Nicolai Archiepiscopi*,

¹⁶ Np. A. Krzycki, J. Latański, P. Gamrat, J. Przerębski, J. Uchański. Por. K a k o w s k i, dz. cyt., s. 9.

¹⁷ Odprawiono synody w dwu prowincjach kościelnych: *Constitutiones et articuli Synodi Lanciensis A. D. 1527 celebrate. Item Synodi Piotrkov A. D. 1530 die Lune ante festum sancte Margarethe celebrate. Item Synodi Piotrkovien A. D. 1532 celebrate.: In Regio Urbe Cracovien. Florianus Unglerius impressit anno ab orbe redempto 1532 5 die mansk Semtembris, 4°, 11 kart nbl.; Akta synodu prowincjalnego lwowskiego w roku 1564 odbytego, z aktów Konsystorza metropolitalnego lwowskiego wypisał i wydał ks. Seweryn Morawski, Lwów 1860.*

¹⁸ Por. *Acta et constitutiones synodi provincialis Gnesnensis provinciae anno Domini 1577 die 19 mensis Maii habitae et celebratae*, Cracoviae 1578.

¹⁹ E. O z o r o w s k i, *Karnkowski*, SPTK, t. II, s. 263; T. W i e r z b o w s k i, *Vincent Laureo*, Varsovie 1887, s. 563.

albo tylko w skrócie *Ex antiquis*. Kakowski podał, iż bp Karnkowski korzystał z wydania zbioru Jana Łaskiego z 1527 r., uwzględnił wszystkie ówczesne uchwały, pomijając jednak niektóre²⁰. Autor, czerpiąc źródła z kodyfikacji abpa Łaskiego, dokładnie zapisał części, z których skorzystał²¹.

2. Ustawodawstwo synodalne abpa Macieja Drzewickiego z 1532 r.²², na które składały się uchwały synodów Łaskiego z 1527 i 1530 r.

3. Rękopiśmienne akta synodów prowincjalnych z XV i XVI w.²³

4. Pierwowzór kodyfikacji rękopiśmiennej kanoników, S. Dąbrowskiego i F. Krasieńskiego, którzy spisali je na polecenie synodu piotrkowskiego z 1577 r., a który miał być poprawiony i uzupełniony przez S. Krasieńskiego i M. Izdbieńskiego. Z owego zbioru czerpali materiał prawny kodyfikatorzy Krasieński i Izdbieński, stąd należy wnioskować, chociaż brak na to dokumentacji, iż bp Karnkowski z niego również korzystał.

5. Dekrety Soboru Trydenckiego. Bp Karnkowski pod koniec 4 księgi umieścił nauczanie Kościoła katolickiego o sakramencie małżeństwa z XXIV sesji soborowej, a także w 5 księdze zawarł uchwały synodu piotrkowskiego z 1577 r., uwzględniające ustawodawstwo soborowe.

Wybitny historyk kościelnego prawa polskiego B. Ulanowski zestawił w badaniach uchwały synodalne chronologicznie z kolekcją bpa Karnkowskiego, zaznaczając przy każdym artykule, czy Karnkowski podał statut w oryginalnym brzmieniu czy z pewnymi poprawkami²⁴. Zestawienie uchwał spo-

²⁰ Zabrakło następujących tytułów: *De sponsalibus, de cognatione spirituali, de consanguinitate et affinitate*, które pod koniec księgi czwartej zastąpił tytułem: *Doctrina de sacramento matrimonii in Tridentino Concilio Sess. XXIV, ex multis et diversis Patrum voluminibus in compendium breve collecta, cura animarum oneratis diligenter observanda*. Por. K a k o w s k i, dz. cyt., s. 158.

²¹ Na przykład zaznaczył: *Ex novis Joannis de Lasko*, albo używał skrótu: *Ex novis*. Bp Karnkowski, posługując się wydaniem z 1527 r., przeniósł wszystkie statuty tej kodyfikacji z wyjątkiem następujących tytułów: *De concessione, praebende et Ecclesiae non vacantis, de sponsalibus, de raptoribus (statut in raptu), de clerico excomunico ministrante, de privilegis et excessibus privilegiorum*.

²² *Constitutiones et articuli Synodi Lanciensis Anno Dni MDXXVII celebrate. Item Synodi Piotrkoviensis Anno Doi MDXXX die Lune ante festum sancte Margarithae celebrate. Item Synodi Piotrkovien. Anno Dni M celebrate. In regia Urbe Cracovien. Florianus Unglerius impressit Anno ab orbe redempto 1532 5 die mansis Semtembris*, k. 1-11 nbl.

²³ M.in. wykorzystał dekret Zbigniewa Oleśnickiego przytaczający ordynację wyborczą Jana ze Sprowa oraz wykorzystał ustawodawstwo synodalne z 1485, 1542, 1544, 1547, 1551, 1554, 1556, 1557, 1561 i 1577 r.

²⁴ *Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w. XVI*, Kraków 1895, s. 109-141; K a k o w s k i, dz. cyt., s. 20-25.

rządzone przez Ulanowskiego nie jest kompletne, choć uzupełnione przez Kakowskiego i nie wyczerpuje dostępnego materiału prawnego, pozostawiając wiele synodów niesprawdzonych ze względu na brak oryginałów i kopii dokumentów.

Autor w redagowaniu kodyfikacji kierował się praktycznym zastosowaniem ustaw przez duchowieństwo. Stąd często w przepisach prawnych zmieniano tekst oryginalny, dostosowując go do potrzeb pastoralnych Kościoła lokalnego. Bp Karnkowski także przekształcał i zmieniał tekst oryginalny ze względów praktycznych. Podobnie Stolica Apostolska poczyniła pewne poprawki, uzupełniając uchwały. Biskup włocławski Karnkowski dodał nie-liczne, rzeczowe poprawki do statutów najnowszych, uwzględniając nauczanie soborowe i metodę legislacyjną²⁵.

4. APROBATA STOLICY APOSTOLSKIEJ

Bp Karnkowski po opracowaniu kodyfikacji postarał się o jej zatwierdzenie przez Stolicę Apostolską. Potwierdzenie uchwał synodów prowincjalnych przez autorytet papieski praktykowano już w chrześcijaństwie starożytnym, obligatoryjnie w sprawach zdefiniowania dogmatów wiary i potępienia pojawiających się herezji²⁶.

W wiekach średnich synody prowincjalne nie miały prawa do rozstrzygnięcia kwestii dogmatycznych i zasad wiary, a zajmowały się wyłącznie sprawami karności kościelnej. Stolica Apostolska, począwszy od Soboru Trydenckiego, zwróciła uwagę na ustawodawstwo prowincjalne. Dnia 14 czerwca 1573 r. Kongregacja Soboru Trydenckiego wydała orzeczenie, iż nie należy bez konsultacji i uprzedniego zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej publikować konstytucji uchwalonych na synodach prowincjalnych. Papież Sykstus V (1585-1590) bullą *Immensa aeterni* w 1587 r. zastrzegł, iż uchwały synodów prowincjalnych powinny być przejrane przed publikacją i ewentualnie poprawione przez Kongregację Soboru, aby je uchronić przed błędami i sprzecznością z prawem powszechnym.

²⁵ K a k o w s k i, dz. cyt., s. 20-25.

²⁶ Na przykład w 416 r. dwa synody, kartagiński i mileuitański zacytowane zostały przez papieża Benedykta XIV; por. *Opera Omnia in Tomos XVII, Distributa. Tomus undecimus. De Synodo Dioecisana*, Parati in Typographia Aldina MDCCCXLIV, p. 248.

Ustawodawstwo prowincjalne do owego czasu nie starało się o aprobatę Stolicy Apostolskiej. Ustalenia prawodawcze na synodach prowincjalnych stawało się obowiązującym prawem i było publikowane przez arcybiskupa. Prowincja lwowska brała udział w synodach prowincjalnych gnieźnieńskich i przyjmowała na własnym terytorium prawo prymacjalne. Kodyfikacja abpa Mikołaja Trąby została przyjęta na synodzie archidiecezjalnym we Lwowie, przez abpa Jana Odrowąza na synodzie prowincjalnym w 1440 r. Na synodzie prowincjalnym w 1561 r. był obecny nuncjusz apostolski B. Bonjoanni, który potwierdził statuty synodalne bez odwoływania się do Rzymu²⁷. Po raz pierwszy wysłano ustawodawstwo prowincjalne do zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej w 1577 r. za pośrednictwem kanonika J. Brzeźnickiego, który uzyskał aprobatę papieża Grzegorza XIII. W uchwałach odnotowano, iż postanowiono ubiegać się o potwierdzenie statutów w Rzymie²⁸.

Biskup Karnkowski, nie czekając na wyjazd deputata synodalnego J. Brzeźnickiego do Rzymu, wysłał statuty synodu z 1577 r. przez dworzan, którzy mieli starać się o ich potwierdzenie²⁹.

Brzeźnicki w połowie września przyjechał do Rzymu, dostarczając opracowany przez Karnkowskiego zbiór kościelnego prawa polskiego z prośbą autora o zatwierdzenie Stolicy Apostolskiej. Jego przyjazd miał także związek ze sprawami postulatów duchowieństwa polskiego, dotyczącymi kwestii dyspens i przywilejów, m.in. o złagodzenie dekretów soborowych regulujących kumulację beneficjów. Stolica Apostolska w odpowiedzi na dezyderaty Brzeźnickiego poleciła Kongregacji Soboru Trydenckiego przejrzeć i dokonać oceny kodyfikacji. Z polecenia Ojca św. niektóre kwestie poprawiła, dostosowując je do wymogów prawa powszechnego i zwróciła zbiór Brzeźnickiemu z poleceniem dostarczenia dokumentów łącznie z pismem potwierdzającym abpowi Uchańskiemu, któremu pozostawiono „uczynić z nim to, co mu obowiązek nakazuje”. Stąd wniosek, iż zatwierdzenie Stolicy Apostolskiej zostało wydane.

²⁷ Por. U l a n o w s k i, dz. cyt., s. 141: *Qui nuntius illa tanquam licita, honorabilia et honesta ibidem auctoritate [...] [nie powiedziano czyją] approbavit, confirmavit et ratificavit illis robur auctoritatis Sedis Apostolicae pariter et decretum imposuit.*

²⁸ S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, s. 109; K a k o w s k i, dz. cyt., s. 26; W i e r z b o w s k i, dz. cyt., s. 619.

²⁹ Dworzanie jechali do Rzymu w sprawie prekonizacji Myszkowskiego, Wolskiego i Białobrzeskiego z listami do kardynała S. Hozjusza i F. Commendoniego. Por. K a k o w s k i, dz. cyt., s. 26-27.

Warto zwrócić uwagę na rodzaje zatwierdzeń stosowanych przez Stolicę Apostolską w owych czasach. W historii źródeł prawa kościelnego stosowano trojakiemu rodzaju potwierdzenia uchwał synodalnych. Najstarsze i najczęściej stosowane zatwierdzenia polegały na przejrzeniu ustaw synodalnych przez Kongregację Soboru Trydenckiego i poprawieniu statutów pozostających w konflikcie z prawem powszechnym. Wzmiankowane potwierdzenie jest rodzajem cenzury ustaw Kościoła partykularnego, którą w stylu kurii rzymskiej nazywano *correctio, recognitio*. Wówczas stwierdzano fakt, iż uchwały Kościoła partykularnego nie zawierają błędów dogmatycznych i nauki niezgodnej z prawem powszechnym. (W tradycji Kościoła katolickiego stosowano również inną cenzurę, nazywaną *confirmatio, approbatio*). Natomiast właściwego potwierdzenia konstytucji synodalnych (*approbatio, confirmatio*) dokonywano na mocy brewe papieskiego bądź *in forma communi*, stwierdzając, iż w statutach nie zauważono postanowień sprzecznych z obowiązującym prawem (kanonów Soboru Trydenckiego). Opisana procedura stanowi drugi sposób potwierdzenia. Przypadek, kiedy papież nadaje uroczystą sankcję *in forma specifica, motu proprio et ex certa scientia*, czyniąc prawo partykularne prawem papieskim dla pewnej prowincji kościelnej, stanowi trzeci rodzaj potwierdzenia uchwał synodalnych³⁰. Potwierdzenie (*approbatio*) kodyfikacji Karnkowskiego jest najprostszym aktem aprobaty Stolicy Apostolskiej³¹.

Kanonik Brzeźnicki, uzyskawszy zatwierdzenie kodyfikacji Karnkowskiego i przywileje dla duchowieństwa w Rzymie, powrócił do kraju w pierwszych dniach lipca 1578 r. W tym samym roku 1 października abp Uchański zwołał synod prowincjalny do Piotrkowa. W opinii Kakowskiego w owym czasie doszło do nieporozumienia, o którym można sądzić jedynie tylko na podstawie skutków, które dotyczyły zbioru statutów synodalnych Karnkowskiego. Kakowski stwierdził, iż prymas Uchański spotkał się z Karnkowskim najpóźniej

³⁰ K a k o w s k i, dz. cyt., s. 27-28.

³¹ „Litterae cardinalis S. Sixti, nomine Congregationis Concilii scriptae, ad Rmum dominum Archiepiscopum Gnesnen. De statutis provincialibus. Illis ac Rme Domine. In decretis provincialis Synodi Gnesnen. A canonico quoque Posnaniensi, Cleri Nuntio allatae, mentio fiebat nonnullarum constitutionum regni, antea variis in Synodis conscriptarum, quas Sacra Congregatio Cardinnalium Tridentini Concilii interpretum, sic ipso etiam Nuntio petente censuit inspiciendas, considerandasquue. Et quoniam in eis legendis animadversum est, nonnulla correctione egere, Sacra Congregatio illas S-mo Dno N. Iubente, certis locis, prout rectius visum fuerit, emendatas et aptatas atque hisce litteris coniunctas, eidem Nuntio restituit, ad Amplitudinem tuam perferendas, quae quod sui erit muneris hac in re aget, et bene in domino valebit. Romae die XIII aprilis MDLXXVIII L. S. Buoncompagni Carlis S. Sixti”, cyt. za: K a k o w s k i, dz. cyt., s. 27.

1 października 1578 r. w Piotrkowie, gdzie Karnkowski przewodniczył obradom kongregacji generalnej, a Uchański 2 października tegoż roku nieobecny na kongregacji podpisał w Piotrkowie dwa pisma okólne adresowane do duchowieństwa prowincji gnieźnieńskiej. W jednym ogłoszono brewe papieża Grzegorza XIII³², zezwalające na prowadzenie procesów przeciw najeźdźcom dóbr kościelnych³³, w drugim opublikowano uwagi Stolicy Apostolskiej skierowane do duchowieństwa polskiego. Obydwa dokumenty z datą 2 października i miejscem publikacji w Piotrkowie³⁴.

Źródła archiwalne nie podają powodów nieprzewodniczenia obradom przez abpa Uchańskiego, będącego na kongregacji w Piotrkowie razem z bpem Karnkowskim. Na tej kongregacji relację z misji do Rzymu przedstawiał synodowi w imieniu arcybiskupa Brzeźnicki. Kakowski zauważył, iż wśród publikowanych dokumentów brakowało pisma kardynała C. Buoncompagniego do abpa Uchańskiego, pomimo że zawierało potwierdzenie kompilacji bpa Karnkowskiego przez Stolicę Apostolską i że Brzeźnicki oświadczył na synodzie, iż zbiór prawa kościelnego został zatwierdzony w Rzymie. Ów stan rzeczy tłumaczy Kakowski stwierdzeniem, że prymas Uchański oddał kanonikowi Brzeźnickiemu zatwierdzony zbiór konstytucji synodalnych przez Stolicę Apostolską, ale ukrył pismo potwierdzające. Nie stało się to przypadkowo, jak twierdzi Kakowski, ponieważ list ten stanowił integralną część zbioru. Tak też uważał kardynał Buoncompagni, który o tym liście udzielił informacji³⁵.

Kakowski stwierdził, iż prymas Uchański zatrzymał list świadomie. Przyczyny zdarzenia i przekroczenie kompetencji przez bpa Karnkowskiego trudno udowodnić z powodu braku dokumentacji źródłowej. Biskup Karnkowski opracował kodyfikację kościelnego prawa polskiego, pomimo iż synod prowincjalny delegował do tej pracy inne osoby. Synod prowincjalny piotrkowski, w obecności nuncjusza W. Laureo postanowił, aby nowy zbiór statutów prowincjalnych przejrzano i potwierdzono na najbliższym synodzie prowincjalnym. Kongregacja Soboru Trydenckiego nie wykreśliła tej uchwały, lecz uznała ją za zgodną z prawem powszechnym. Publikowanie zbioru na teryto-

³² T. W i e r z b o w s k i, *Uchańsciana czyli zbiór dokumentów wyjaśniających życie i działalność Jakuba Uchańskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego*, t. II, Warszawa 1884, nr 163, s. 338.

³³ Tamże, nr 163, s. 331.

³⁴ Tamże, nr 167, s. 164-165, 331.

³⁵ *Constitutiones emendatas et aptatas atque hisce litteris conjunctas eidem nuntio restituit.*

rium Kościoła partykularnego, zgodnie z prawem powszechnym i zwyczajowym, należało do synodu i do arcybiskupa, a bp Karnkowski wystąpił kodyfikację do zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej prywatnie. Ponadto na mocy bulli papieża Jana XXIII, potwierdzonej przez papieża Marcina V 7 stycznia 1418 r., abp Trąba i jego następcy arcybiskupi gnieźnieńscy uzyskali od Stolicy Apostolskiej wyłączne prawo i przywilej sporządzania kompilacji prowincjalnych, o czym wiedzieli kard. S. Hozjusz i J. F. Commendone, a także Kongregacja Soboru Trydenckiego. Wspomnianymi zmianami kierował się także prefekt Kongregacji Soboru Trydenckiego kardynał Buoncompagni, który pismo potwierdzające wraz z kodyfikacją przesłał nie biskupowi wrocławskiemu Karnkowskiemu, lecz arcybiskupowi gnieźnieńskiemu Uchańskiemu. Słusznie więc zauważa Kakowski oburzenie prymasa z powodu naruszenia kompetencji³⁶.

Autor kompilacji prawa kościelnego, nie mając dokumentu, który powinien być wydrukowany na początku zbioru uchwał synodalnych, zastosował inny dostępny sposób. Karnkowski nie mógł żądać od synodu z 1578 r. potwierdzenia zbioru, które wydano przez Rzym. Synod prowincjalny nakazał zwrócenie zbioru konstytucji synodalnych biskupowi wrocławskiemu, który postanowił wydać kodyfikację bez pisma papieskiego i bez okólnika arcybiskupiego. Opublikowana w ten sposób kompilacja prawa uzyskała charakter prawa prywatnego. Powszechnie wiadano, iż istnieje potwierdzenie Stolicy Apostolskiej, ponieważ Brzeźnicki oficjalnie zaświadczył jej istnienie na kongregacji generalnej. Ponadto król Stefan Batory otrzymał list od papieża Grzegorza XIII³⁷, w którym zwierzchnik Stolicy Apostolskiej potwierdził otrzymanie razem z pismem królewskim uchwał synodu prowincjalnego i „inne tego rodzaju akta”, dostarczone przez Brzeźnickiego i wyraził życzenie zachowywania uchwał trydenckich. Ponadto w liście apostolskim papież Grzegorz XIII wyznaczył nuncjusza w Polsce Laureo, arcybiskupa gnieźnieńskiego Uchańskiego i biskupa krakowskiego P. Myszkowskiego, na egzekutorów uchwał synodalnych z 1577 r. Pisma papieskie nie odnosiły się bezpośrednio do kodyfikacji Karnkowskiego, lecz autor umieścił je na początku zbioru, aby upozorować charakter urzędowy kolekcji.

Innym działaniem bpa Karnkowskiego, zmierzającym do uwiarygodnienia kodyfikacji, było umieszczenie napisu *Executores horum statutorum a S. Sede*

³⁶ Dz. cyt., s. 28-29; K a ł w a, dz. cyt., s. 28; K a r w a c k i, dz. cyt., s. 291.

³⁷ *Littere Pontifici Max. Ad Serenissimum Poloniae Regem die XXIX Decembris 1578 anno.*

Apostolica delegati nad listem papieża Grzegorza XIII z 8 kwietnia 1578 r. Papież Grzegorz XIII wyznaczył egzekutorów dla wprowadzenia w życie ustaw synodu z 1577 r., czyli reformy trydenckiej, zamierzając wyznaczać egzekutorów dla kodyfikacji Karnkowskiego, który w chwili ogłoszenia listu papieskiego nie był jeszcze zaaprobowany przez Rzym.

List papieża został podpisany 8 kwietnia 1578 r., a Kongregacja Soboru Trydenckiego potwierdziła kodyfikację dopiero 13 kwietnia tegoż roku. Napis *executores horum statutorum* odnosił się jedynie do piątej księgi kodyfikacji Karnkowskiego, która zawierała statuty synodu piotrkowskiego z 1577 r., a nie do całej kompilacji prawa partykularnego.

Dołączwszy dwa listy apostolskie i list królewski, autor oddał kompilację kościelnego prawa polskiego do druku. Ukazała się ona w drugiej połowie 1579 r. w krakowskiej drukarni Andrzeja Piotrkowczyka³⁸.

5. METODA REDAKCYJNA W ZBIORZE BISKUPA S. KARNKOWSKIEGO

Informacje na temat metody stosowanej przy sporządzaniu kodyfikacji przez bpa Karnkowskiego są fragmentaryczne, a układ zbioru nie jest oryginalny. Synod prowincjalny z 1577 r. polecił autorom kodyfikacji przyjąć za podstawę zbiór ułożony przez doktorów prawa Stanisława Dąbrowskiego i Franciszka Krasińskiego. Zaproponowani autorzy w pracy kodyfikacyjnej mieli, według wskazówek synodu z 1577 r., podzielić go na księgi i tytuły na wzór *Dekretatów* Grzegorza IX (1234) i polskich zbiorów Mikołaja Trąby (1420) oraz Jana Łaskiego (1523/1527). Stąd Karnkowski przyjął ustalony podział na 5 ksiąg (*judex, iudicium, clerus, connubia, crimen*), i podzielono je na tytuły, w których umieszczono poszczególne normy. Arcybiskupi Trąba i Łaski, przyjmując podział dekretałowy, przeprowadzili go w zbiorach systematycznie, a Karnkowski naruszył przyjęty przez nich porządek, łącząc księgę 4 z 5, czyli prawo małżeńskie z prawem karnym w księgę 4, a w księdze 5

³⁸ O kodyfikacji Karnkowskiego wzmiankowali w pracach naukowych liczni badacze m.in.: H. F. J a c o b s o n, *Geschichte der Quellen des katholischen Kirchenrechts der Provinzen Preussen und Posen. mit Uden und Regesten von [...]*, Königsberg 1837, s. 68; J. N. J a b c z y ń s k i, *Wiadomości o synodach prowincjonalnych polskich i zbiorach ich statutów*, Kraków 1849; W. F a b i s z, *Wiadomość o synodach prowincjonalnych i diecezjalnych*, Kępno 1861, s. 181; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., s. 430; U ł a n o w s k i, dz. cyt., s. 4; S. C h o d y ń s k i, *Synody Kościoła Polskiego*, EKOść, t. XXVII, s. 407, por. K a k o w s k i, dz. cyt., s. 30-31.

umieścił statuty synodu prowincjalnego z 1577 r. W taki sposób między czterema pierwszymi księgami a piątą brak spójności, ponieważ początkowe stanowią dzieła kodyfikacyjne, ostatnia zaś nie należy do zbioru i stanowi dodatek do dokumentu. Kakowski suponuje, iż uchwały synodu z 1577 r. należało skodyfikować i dołączyć do pięciu ksiąg jako księgę 6 na wzór *Liber Sextus Bonifacii VIII* albo nie skodyfikowaną dołączyć do pięciu ksiąg jako dodatek. Ponadto twierdził on, że Karnkowski dał zły przykład pracy kodyfikacyjnej, a popełniony błąd powielili kodyfikаторzy zbioru Jana Wężyka z lat 1628-1630, których usprawiedliwiał, argumentując, iż duchowieństwo polskie przez długi czas przyzwyczaiało się do wadliwego zbioru. Synod prowincjalny Wężyka z 1621 r., bez oceny krytycznej kodyfikacji Karnkowskiego, polecił komisji ułożyć nowy zbiór, wzorując się na poprzednim³⁹.

Karnkowski w układzie metodologicznym rozmieścił także liczne tytuły w niewłaściwym miejscu⁴⁰. W kolekcji nieprawidłowo umieszczono wiele innych statutów, pomijając fragmenty, kierując się zasadą przypadkowości. Powyższe przykłady zmniejszają wartość dzieła kodyfikacyjnego, które wynikało z pośpiechu autora, a odpowiadało na zapotrzebowanie na prawo kościelne w dobie reformy trydenckiej.

6. WARTOŚĆ PRAWNA ZBIORU

Po uzyskaniu aprobaty statutów synodalnych przez Stolicę Apostolską należało postarać się o legalizację publikacji zbioru uchwał przez prawodawcę polskiego. Mogła być ona dokonana przez pismo papieskie bądź za pomocą listu okólnego arcybiskupa na mocy władzy urzędu prymasowskiego. Trudności z publikacją za pomocą pisma papieskiego wynikały z faktu, iż kardynał Buoncompagni, prefekt Kongregacji Soboru Trydenckiego, potwierdzając kodyfikację bpa Karnkowskiego, wyraźnie zlecił tę sprawę arcybiskupowi Uchańskiemu. Tradycja Kościoła w Polsce potwierdza, iż zbiory ustaw synodów prowincjalnych należały do kompetencji arcybiskupów gnieźnieńskich,

³⁹ G ó r a l s k i, dz. cyt., s. 155; K a k o w s k i, dz. cyt., s. 31-32.

⁴⁰ M.in. tytuł *Statutorum librum quilibet habeat*, który powinien umieścić w artykule *de constitutionibus*, gdyż trudno szukać informacji o konstytucjach pod tytułem *de vita et honestate clericorum*; także tytuł *de suffraganeis* należało umieścić w księdze pierwszej po tytule *de officio episcoporum*, ponieważ trudno znaleźć te zagadnienia w księdze 3 w środkowych tytułach *de modo solvendae contributionis* i *de consecratione ecclesiae vel altis*.

oprócz ówczesnej prowincji lwowskiej. Arcybiskup Trąba opublikował listem okólnym bulle Jana XXIII i Marcina V łącznie z kodyfikacją, zamieszczając ów list na początku zbioru. Podobnie uczynił abp Łaski, umieszczając na początku zbioru list do biskupów i duchowieństwa całej prowincji. Stąd oczekiwano zastosowania podobnej praktyki przez abpa Uchańskiego, publikując pismo kardynała Buoncompagniego wraz z własnym listem okólnym do całej archidiecezji. Zdaniem Kakowskiego abp Uchański ukrył pismo kardynała Buoncompagniego oraz nie opublikował kodyfikacji kościelnego prawa polskiego sporządzonej przez S. Karnkowskiego własnym autorytetem. Brak potwierdzenia urzędowego metropolity pociągało za sobą określone skutki prawne, czyniąc kodyfikację zbiorem prywatnym⁴¹.

W literaturze historycznoprawnej wyróżnia się zbiory prawa urzędowe i prywatne. Podział ów uzależniony jest od autorytetu prawodawcy i posiadanej władzy. W zbiorach prywatnych osoba kodyfikatora jest prywatna, nabiera mocy prawnej wówczas, kiedy prawodawca ją nada lub wyraźnie albo milcząco potwierdza obowiązywalność zbioru, który posiadał moc prawną na całym terytorium prawodawcy. W przypadku kodyfikacji Karnkowskiego mogła być ona zbiorem urzędowym jedynie na terytorium diecezji wrocławskiej, na której rozciągała się władza prawodawcza autora zbioru prawa, natomiast w odniesieniu do całej prowincji gnieźnieńskiej i lwowskiej była zbiorem prywatnym. Z czasem stała się zbiorem urzędowym z powodu rozpowszechnienia i faktu, że autor został prymasem Polski. Pojedyncze statuty kodyfikacji Karnkowskiego, w kolekcji i poza nią, których treści nie zmieniono, posiadały powagę prawną, ponieważ pochodziły z autentycznych zbiorów zaczerpniętych od arcybiskupów Trąby i Łaskiego albo synodów prowincjalnych, zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską⁴².

Stąd w sprawach administracyjnych, karnych lub osobistych można się było powoływać na kodyfikację, gdyż powaga prawna uchwał wpływała ze statutów wcześniejszych, choć zbiór jej nie posiadał. Kodyfikacja S. Karnkowskiego była stosowana na mocy zwyczaju przez poszczególnych prawodawców diecezjalnych, zdobywając wartość zbioru autentycznego, gdyż brakowało innych kompilacji kościelnego prawa polskiego. Pod względem prak-

⁴¹ K a k o w s k i, dz. cyt., s. 32-33; G ó r a l s k i, dz. cyt., s. 155.

⁴² Dokładny wykaz synoptyczny źródeł zbioru konstytucji synodalnych Stanisława Karnkowskiego sporządził Kakowski, wykazując, iż dwie poprzednie kodyfikacje stanowiły podstawę źródłową do redakcji zbioru z 1579 r. Por. K a k o w s k i, dz. cyt., s. I-IX.

tyczności można ją porównać z *Dekretem* Gracjana, który był zbiorem prywatnym, a stosowanym, zanim został włączony do *Corpus Iuris Canonici*.

Można wskazać okoliczności sprzyjające wzrostowi popularności kodyfikacji bpa Karnkowskiego. Wcześniejsze dokumenty były niedostępne i nie obejmowały aktualnego polskiego prawa kościelnego, nie odpowiadały ówczesnym potrzebom, a zbiór zawierał pełny tekst uchwał synodu prowincjalnego z 1577 r., wprowadzający najnowsze uchwały reformy trydenckiej. Kakowski stwierdził, iż najważniejszym argumentem było to, iż abp Uchański osłabiony ciężką chorobą i podeszłym wiekiem w 1579 r. uległ naciskom króla i zgodził się na przyjęcie bpa Karnkowskiego na koadiutora na stolicę metropolitalną 15 marca 1581 r. Kiedy 5 kwietnia 1581 r. zmarł prymas Uchański, wówczas bp Karnkowski otrzymał nominację królewską, a 17 kwietnia kapituła katedralna wybrała go jednogłośnie arcybiskupem gnieźnieńskim. Stan faktyczny potwierdziła pismem urzędowym *Stolica Apostolska* w sierpniu⁴³.

W związku z urzędowym objęciem metropolii gnieźnieńskiej przez Karnkowskiego wzrosła powaga kodyfikacji. Prymas posługiwał się własnym zbiorem w zarządzaniu metropolią, a za jego przykładem poszli dworzanie, duchowieństwo, sądownictwo i cała prowincja kościelna. W materiałach źródłowych brak jednak informacji na temat publikacji listu okólnego, dotyczącego nadania kodyfikacji charakteru urzędowego. W źródłach brak także informacji dotyczących kodyfikacji na synodach prowincjalnych odprawionych przez prymasa. Istnieje natomiast wzmianka na synodzie archidiecezjalnym gnieźnieńskim z 1583 r., odprawionym przez abpa Karnkowskiego, który wspominał, że arcybiskupi odprawiali synody, których uchwały zebrano w jedną księgę, zatwierdzonej przez papieża Grzegorza XIII⁴⁴. Brak natomiast informacji o jej publikacji oraz nakazie stosowania. W okresie późniejszym synod prowincjalny abpa B. Maciejowskiego w 1607 r. wzmiankuje, iż pozostały tylko nieliczne egzemplarze kodyfikacji Karnkowskiego, z której wynika, że synod z 1607 r. uznawał zbiór Karnkowskiego za auten-

⁴³ K a k o w s k i, dz. cyt., s. 34-35.

⁴⁴ „Et in hac quoque provincia nostra quanto cum fructu, ut taceam alios Mathias Drewicius, Joannes a Lasko, Joannes Latalitius, Petrus a Gamratis, Nicolaus Dzierzgowius, Joannes Prerembius, Jacobus Uchanus Synodos habuerunt, praeclarae sane et egregiae illorum constitutiones in unum volumen redactae et a S. D. N. domino Gregorio XIII Pontifice Maximo confirmatae et approbatae, testantur” – cyt za: K a k o w s k i, dz. cyt., s. 35.

tyczny, odnotowując brak wspomnianego dzieła, uznał go za urzędowy⁴⁵. Podobnie synod prowincjalny abpa W. Gembickiego z 1623 r. uznał zbiór za urzędowy, potwierdzając zawarte w nim uchwały przez Jana XXIII i Marcina V, a także Grzegorza XIII oraz nakazując w analogiczny sposób przedrukować je w księgach, uwzględniając aktualne prawo⁴⁶.

Kodyfikacja w wyniku praktycznego zastosowania stała się zbiorem autentycznym, cieszącym się powagą, a kolejna kompilacja prawa partykularnego abpa Jana Wężyka przyjęła ją za podstawę. Kompilacja prawa z 1579 r. szybko się zdezaktualizowała, ponieważ abp Karnkowski zmarł 8 czerwca 1603 r., a synod prowincjalny Maciejowskiego z 1607 r. polecił zrehabilitować nową kompilację. Postulat ten powtórzył synod Gembickiego z 1623 r., a w 1628 r. zaaprobowano kodyfikację Wężyka, którą ogłoszono drukiem w 1630 r.⁴⁷

⁴⁵ „Cum vix iam aliqua exemplaria constitutionum provincialium, studio et opera Reverendissimi olim in Christo Patris Dni Stanislai Karnkowski, Episcopi Vladislaviensis, collectarum, reperiantur, nec fieri possit, ut ea decreta debite serventur, quae a plurimis ignorantur, ideo Sacra Synodus, easdem constitutiones provinciales, quae sunt consentaneae nec repugnant S. Concilii Tridentini decretis sacrisve canonibus aut constitutionibus apostolicis, in pristino suo robore reservandas et de novo imprimendas decernit; ad eosque diligentius inspiciendas et cognoscendas deputat Rdos Dnos Nicolaum Dobrocieski et Joannum Foxium J. U. Doctores, canonicos cracovienses”. Por. *Concilium Provinciale Regni Poloniae. Quod Paulo V Pontifice Bernardus Maciejowski [...] Archiepiscopus Gnesnensis [...] habuit Petricoviae Anno Domini MDCVIL, Cracoviae, in Officina Andreae Petricovij Anno Domini 1609 „De statutis Provincialibus antiquis”, k. B2.*

⁴⁶ „Ne ignorantia statutorum provincialium, quorum Exemplaria perpauca extant, aliqui ab ipsorum observatione sese excusent, decernit synodus, ut eadem statuta antiquiora libris V contenta et per Sedem Apostolicam a Martino V, Joanne XXIII, et Gregorio XIII confirmata, eodem modo et ordine in uno volumine recendantur. Quodsi in aliquibus locis librorum quatuor, constitutiones voluminis primi recognosci opus fuerit, Sacra Synodus negotium istud commisit Rdis Dnis Joanni Foxio, Francisco Zajerski [...] Martino Klociński et Nicolao Squernievio J. U. Doctoribus. Tenebuntur t iidem Dni deputati, Statuta hujusmodi in ordinem redacta antequam impressa fuerit, Illustrissimo Dno Metropolitano in scriptis offerre, ut idem illustrissimus in comitiis seu alio commodiori tempore, cum aliis DD. Episcopis eadem revideat”. Por. *Synodus Provincialis Gnesnensis Provinciae sub Illmo et Rndmo Domino D. Laurentio Gembicki, [...] Petricoviae anno Domini. 1621 die 26 mensis Aprilis celebrata, Cracoviae, in officina Andreae Petricovii, S. R. M. Typographi, anni Domini 1623 „De Statutis Provincialibus”, k. E2.*

⁴⁷ Por. *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Eccl: Gnesnen: Provincialium. Autoritate Synodi Provincialis Gembicianae, per Deputatos recognitae; jussu veró et opera [...] Joannis Wężyk. [...] Archiepiscopi Gnesnen; L. N. R. P. P. editae, Cracoviae, In Officina Andreae Petricovij Anno Dni: M. DC. XXX.*

ZAKOŃCZENIE

Procedura powstawania i przekształcania kodyfikacji Karnkowskiego wskazuje na powstanie nowych praktyk w redagowaniu kompilacji kościelnego prawa polskiego, wynikających z ówczesnych potrzeb. Przedstawiona geneza powstania kompilacji biskupa włocławskiego wskazuje, iż prywatny zbiór prawa był uznawany niemal na równi ze zbiorami urzędowymi. Ponadto prawodawcy kościelni powoływali się na zbiór prywatny bpa Karnkowskiego, jak na urzędowy na synodach prowincjalnych. Stąd wynika, iż sporządzona kompilacja kościelnego prawa z 1579 r. cieszyła się popularnością i była stosowana przez duchowieństwo w pracy pastoralnej, a w kilkadziesiąt lat później posłużyła za podstawę opracowania nowej, urzędowej kodyfikacji prowincjalnego prawa kościelnego w Polsce.

THE COLLECTION OF BISHOP STANISŁAW KARNKOWSKI
OF 1597

S u m m a r y

The proceedings of Tridentine Council (1545-1563) bore fruit in the form of a dynamic development of the reformatory activity of the Catholic Church. At the provincial synods of the Gniezno province a need was born to work out a new collection of church law on the basis of the Tridentine reformatory legislature. This work of codification was undertaken by the Bishop of Włocławek Stanisław Karnkowski in 1579. This paper discusses in turn the author of the collection, the causes for the collection, the sources of codification, the approval of the Holy See, the editorial method used in the collection and the legal value of the bills contained in it. The paper closes with a statement that the collection of 1579 was private, although it gained popularity in pastoral care, and even served as a point of reference for the new, official codification of Polish church law.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: Zbiór, Karnkowski, kodyfikacja, 1579 r.

Key words: collection, Karnkowski, codification, 1579.